

המשפט הלנינגרדי הראשון

בתחילת אוגוסט 1970 הגיע מספר היהודים שנאסרו בלנינגרד, בריגה ובקיישינייב לשלושים. קיבלנו ידיעות על מאסרים גם במקומות נוספים למשל, בגרוזיה, אולם לא ידענו בבירור באלו מקרים בוצעו המאסרים לצרכי חקירה בלבד. מכל מקום, השתדלנו לאמת את הידיעות לפני שמסרנו אותן לפרסום. נזהרנו שלא לפגוע באמינות המידע שפירסמנו, שמא יוצר במערב הרושם, שאנו מנפחים את היקף המאסרים. אמנם לא ידענו מי מבין האסירים יובא למשפט, אך היינו משוכנעים, שהסובייטים יקיימו משפט או כמה משפטי ראווה, ולכן עשינו מאמץ שהנושא ימשיך להעסיק הן את התקשורת הכללית והן את הקהילות היהודיות ברחבי העולם, והמלאכה לא היתה קלה.

עכשיו הופנו כל מאמצינו להכנות לוועידה העולמית, שהיתה צריכה להפגין את התגייסותו של העם היהודי ברחבי העולם, למאבק נגד רדיפת היהודים בברית-המועצות ובעד זכותם לעלות לישראל.

יחד עם ראשי הארגונים היהודים, התחלתי לתכנן את המבנה, האופי ואת תוכן הוועידה. הוסכם בינינו שבנוסף להשתתפות העם היהודי לרבדיו ולגוונים תובטח גם ההשתתפות של אישי ציבור, מדענים ואמנים לצידם של פוליטיקאים ידועי-שם. בחודשים אלה עבדתי קשה, משעות הבוקר המוקדמות ועד לשעות הלילה המאוחרות, עד ליום שבו נגזרו האשליות- אם היו- ונדלקו כל הנורות האדומות באשר לזממם של הסובייטים. ב-15 בדצמבר נפתח בבית-המשפט העירוני בלנינגרד משפטם של 9 יהודים ושני רוסים, שהואשמו בנסיון לחטוף מטוס. הנאשם ה-12, וולף זלמנסון, שהיה בעל דרגה צבאית, נשפט בנפרד על-ידי "טריבונל" צבאי. ההאשמה העיקרית: "בגידה במולדת". על-פי כתב האישום, שהגיע מאוחר יותר לידינו, ניכר היה שהשלטונות הסובייטים מתכננים גזרי דין קשים. הידיעות החלו לזרום כבר מהיום הראשון למשפט. ייתכן שלגורמים בשלטון הסובייטי היה עניין לשוות לניהול המשפט אופי "מכובד", אולם ידם של שמרני המסורת הסטאליניסטית במשפטים פוליטיים היתה ללא ספק על העליונה. באולם בית-המשפט העירוני, ברחוב פונטנקה, הוכנו מבעוד מועד כ-300 מקומות ישיבה שיועדו לקהל ומהם כ-30 הוקצבו לקרובי משפחה של הנאשמים. רוב "הקהל" הוזמן ותודרך היטב על-ידי שירותי הבטחון.

על-פי התיאורים, שהגיעו אלינו, היה הקהל עוין ביותר ו"המוזמנים" הירבו בקריאות הסכמה לדברי התביעה, וקראו קריאות בוז לעבר הנאשמים. נשמעו גם קריאות: "צריך לתלות את כולם!" גם עיתון המפלגה הקומוניסטית בלנינגרד

הצטרף לליבוי היצרים ועם פתיחת המשפט הכתיר את הנאשמים בכינוי הגנאי "פושעים" במקום "נאשמים".

הקרובים והידידים המעטים של הנאשמים תיארו כראויים לכבוד ולהערצה את עמידת הנאשמים ואת הופעתם במשפט, וזאת לנוכח ההאשמות החמורות שבהם הואשמו במהלך הדיונים ולנוכח אווירה של עוינות בלתי מרוסנת מצד הקהל. במשפט הופיעו 23 עדים וביניהם פעילים מלנינגרד ומריגה, שנאסרו גם כן, אך הובאו למשפט בשלב יותר מאוחר.

דרישת התביעה במשפט לגזור עונש מוות על דימשיץ וקוזניצוב, ולקצוב שנות מאסר ארוכות לשאר הנאשמים, גרמו לזעזוע אדיר בישראל ובתפוצה היהודית, זעזוע שלא פסק גם על הציבור הלא יהודי. העולם החופשי נדהם כאשר בית-המשפט קיבל את דרישת התביעה וגזר על הנאשמים את העונשים הכבדים. גזר הדין האכזרי גרם לסערת רוחות, וסערת הרוחות עוד גברה משנודעו פרטים ממהלך המשפט, כמו למשל הידיעה ש"כלי-הנשק" שכביכול היו בידי "החוטפים" לא היו אלא מקלות ואקדח מיושן שלא פעל, שפיודורוב, אחד הצעירים הלא יהודים, לקח אותו לצורכי הפחזה בלבד. לא היה ספק שבית-המשפט אינו מעוניין בפרטים, אלא בעונש שלמעשה הוחלט עליו מראש. במשך כל ימי המשפט נערכו הפגנות ליד הכותל המערבי בירושלים. את ההפגנות הראשונות יזמו עולים מריגה, ובהם קרובי משפחה של כמה מהנאשמים. בין המפגינים היו פעילי העלייה הריגאים לשעבר, חבריהם למאבק ולפעילות של רוב הנאשמים. בהדרגה הצטרפו אל העולים המפגינים עוד ועוד ישראלים, עד שהן הפכו להפגנות ספונטניות המוניות.

לא היה צורך בשום ארגון. ערב ערב זרמו המונים אל הכותל. העיתונות הביאה את הדרמה של משפט לנינגרד לידיעת הציבור הישראלי, והטלוויזיה הביאה לכל בית בישראל את ההפגנות ליד הכותל. גולדה ירדה, לפחות פעמיים, אל המפגינים, שזכו לאהדתם של חברי כנסת, אישי ציבור ואנשי רוח. גם העיתונות הבינלאומית, ובעיקר הטלוויזיה, נתנו פרסום עולמי להפגנות הבלתי פוסקות בירושלים. נראה שהסובייטים לא העריכו נכונה את תגובותיו של העולם החופשי. הם הוכו בתדהמה כאשר כמויות אדירות של מברקי מחאה מאישים וקבוצות במערב, החלו להציף את מוסקבה.

התפנית באה מכיוון לא צפוי. סמוך למשפט לנינגרד, דן בית-משפט בספרד למוות שני מורדים בסקים. בתגובה דרשו חוגי השמאל באירופה הן מהשליט הספרדי, פרנקו, והן מפודגורני הסובייטי לבטל את גזר הדין. פרנקו נענה לפנייה בשלושים בדצמבר. הסובייטים הקדימו את הדיון בערעור, וב-31 בדצמבר המתיק בית-המשפט את דינם של דימשיץ וקוזניצוב והם נדונו ל-15 שנות מאסך בתנאים קשים. בנימוקיו אמר התובע, שהוא מסב את העונש למאסר ממושך מכיוון, שהנאשמים נעצרו בטרם הספיקו לבצע את "הפשע" ומשום כך אין לגזור עליהם מיתה.

המתקת הדין והמרתו למאסר טשטשה את העובדה, שעונשם של נאשמי משפט לנינגרד נשאר אכזרי ביותר. במהלך הדרמה שדרשה כוחות נפש חזקים במיוחד, חטאתי גם אני בחולשה, אנושית אולי, אך בכל זאת חולשה. גם אני נשמתי לרווחה, כששמעתי שדימשיץ וקוזניצוב ניצלו ממוות. כמו אבן נגולה מעל לבי. מרק דימשיץ, אדוארד קוזניצוב, יוסף מנדלביץ' ויורי פיודורוב נידונו ל-15 שנות מאסר במשטר חמור. כזו היתה גם מנת חלקו של וולף זלמנסון, שנדון על-ידי בית-משפט צבאי. אלקסי מורז'נקו נידון ל-14 שנים, לייב חנוך ל-13 שנים, אנטולי אלטמן ל-12 שנים, סילוה זלמנסון ובוריס פנסון ל-10 שנים, ישראל זלמנסון ל-8 שנים ומנדל בודניה ל-4 שנים.

הסערה שקמה במערב וזעזעה גם את המפלגות הקומוניסטיות, אילצה את צמרת השלטון הסובייטי לדחות את עריכת המשפטים הנוספים של פעילי העלייה, שנאסרו בלנינגרד, ריגה וקייב.

אמנם, אחרי שחרורם, הכרתי אישית את רוב נידוני המשפטים של השנים 1970 ו-1971 ואף שמעתי מפיהם את סיפוריהם, אך קודם שכתבתי את פרקי המשפטים החלטתי לשוחח שנית עם שניים מנידוני משפט לנינגרד הראשון, ועם שניים מנידוני המשפטים המאוחרים יותר. ארבעתם לא פירסמו זכרונות ואף לא הרבו לדבר בפומבי על פרשיות מאסרם ומשפטיהם. לדעתי הם היו עדים ישרים, כנים ומאופקים בתאוריהם. לפיכך, החלטתי לצרף לפרק על משפט לנינגרד הראשון את סיפוריהם של אדוארד קוזניצוב ושל מרק דימשיץ ולפרקים הבאים את סיפוריהם של לב יגמן ושל דוד צ'רנוגלז.

סיפורו של מרק דימשיץ

מרק דימשיץ נולד ב-1927 בעיירה קטנה ליד חרקוב שבאוקראינה. לפעמים דיברו ביניהם הוריו יידיש, אך לא היו שומרי מסורת. בילדותו לא קיבל כל חינוך יהודי. משפחתו נדדה ללנינגרד ולאחר-מכן הגיעה לאזור פרם שבקרבת הרי אורל, שם למד במכינה תיכונית, שהיתה קשורה לבית-הספר לטיס של חיל האוויר הסובייטי. כחמישה אחוזים מבין תלמידי המכינה התקבלו לבית-הספר לטיס, וביניהם היה גם הוא. את בית-הספר לטיס הוא סיים בהצלחה, ונמנה על עשרת הראשונים. מתוך שישים מסיימי קורס הטיס היו ארבעה יהודים והם נשלחו לשרת בבסיסי חיל האוויר מעבר לאגם בייקל, בקרבת הגבול הסיני. מרק שירת כטייס במטוס קרב וגם עבר השתלמויות. בשנתו האחרונה בחיל האוויר שירת בצפון הקווקז, והשתחרר בדרגת רב סרן.

לאחר השחרור עקר מרק עם משפחתו - אשתו ושתי בנותיו - ללנינגרד. הוא עבד במעבדה בבית-חרושת גדול, וכל מאמציו להתקבל כטייס בחברה האזרחית, אירופלוט, עלו בתוהו. הוא המשיך לעבוד בבית-החרושת ובערבים למד. לבסוף הצליח לקבל עבודה כטייס בבוכרה, שבאסיה התיכונה. הבטיחו לו שיועבר ללנינגרד, אך ההבטחה לא קוימה, והוא עסק בטיסות בקווים מקומיים. לבסוף עזבה המשפחה ללנינגרד, שם עבד מרק כמהנדס במפעל גדול.

למשפחת דימשיץ היו ידידים יהודים ולא יהודים. ידידיו היהודים היו ברובם מתבוללים, ומרק ידע אך מעט על יהדותו. במאי 1967 ניהלו כלי התקשורת הסובייטים תעמולה אנטי-ישראלית, שנשמעה באוזניו של מרק גם כמתקפה אנטישמית. לצד הדאגה לגורל מדינת ישראל, עורר בו הדבר כעס רב. הנצחון המהיר והמפתיע של ישראל שיכנע אותו, שהתעמולה הסובייטית שהתנהלה לפני המלחמה, היתה שקרית. היא המטירה שבחים על הערבים ושלחה אזהרות כלפי ישראל. לאחר המלחמה טענה התעמולה הסובייטית, כי האמריקנים הם שהבטיחו את נצחונה של ישראל. אז הגיע מרק להכרה, שכיהודי מקומו בישראל.

על רצונו להגיע לישראל סיפר לכמה מידידיו היהודים. משלא מצא בקרבם כל תמיכה, נותר מרק בודד עם רעיונותיו. בהדרגה הגיע למסקנה שעליו לחפש מוצא ולהגיע בדרך כלשהי לישראל. בדמיונו העלה רעיונות משונים עד כדי גיחוך. יום אחד נתקלה עינו בידיעה על חטיפת מטוס אמריקני בידי אזרח קובני. הכתבה בעיתון הסובייטי תיארה את המקרה ללא מתיחת ביקורת כלשהי על עצם המעשה. מקרה זה הוליד במוחו את רעיון חטיפת המטוס. הוא התחיל לחפש מגע עם יהודים ולשם כך החל מסתובב בקרבת בית-הכנסת. בסוריו אלה פגש מרק את הלל בוטמן, אחד מפעילי הקבוצה הלנינגרדית, שהגדירה את עצמה כארגון ציוני של יהודי לנינגרד. בוטמן קירב את מרק לרעיון הציוני, שיכנע אותו להתחיל ללמוד עברית והכיר לו פעילי עלייה מהקבוצה הלנינגרדית. כעבור זמן, כשרכש מרק אימון והערכה לבוטמן, גולל בפניו את כוונותיו. התכנית של מרק היתה לחטוף מטוס נוסעים קטן (ל-12 נוסעים), שהטווח המרבי שלו הוא כ-1200 ק"מ. הוא הסביר שבמטוס החטוף ניתן להגיע מן הדרום לתורכיה או לשבדיה מאזור לנינגרד. מרק הכיר היטב את המטוסים האלה מעבודתו באירופלוט.

בוטמן "נדלק" לרעיון, אך הציע לקחת מטוס גדול יותר, בן כ-50 מקומות, ולמלאו ביהודים המוכנים להסתכן על מנת להגיע לישראל. בוטמן האמין שימצא שותפים גם בין פעילי ריגה וקיישינייב. מטוס בגודל כזה טס בקו לנינגרד-מורמנסק (שלחוף הים הצפוני). דימשיץ ובוטמן חשבו לחטוף את המטוס באוויר, ואם הטייסים לא יסכימו להטיסו לשבדיה, יטול מרק את הפיקוד על המטוס.

כאשר סיפר מרק לאשתו על החלטתו הנחרצת לעלות לישראל, היא הודיעה באופן פסקני שלא תצטרף אליו ודעתה נחושה להישאר בברית-המועצות. מרק החליט שמוטב כך. עדיף שהבנות, האחת בת 6 והשנייה בת 15, תשארנה עם האם ובעתיד תצטרפנה אליו לישראל. מרק והלל בוטמן הניחו, שאם יצליחו בתכנית החטיפה ויגיעו לשבדיה, יקיימו מסיבת עיתונאים, ויספרו לעולם על מצבם הקשה של היהודים בברית-המועצות. עצם נכונותם להסתכן כדי לעלות לישראל, היתה אמורה להיות הראייה למצב הקשה של יהודי ברית-המועצות. במקרה של כשלון, היה ברור להם כי ייאסרו. אך גם במקרה זה חשבו שה"רעש הגדול" שיקימו, יזכה להד רב בעולם. כך ישרת המבצע את המאבק לעלייה. בשני המקרים, הבין מרק, תסבול משפחתו. הוא החליט, איפוא, להתגרש, וכך גם עשה. גיוס משתתפים בלנינגרד ובריגה ותכנון פרטי המבצע גזלו זמן רב. מרק החל

לחשוש שהמספר הרב של האנשים המובאים בסוד העניין, והזמן הרב שנותר עד לביצוע, מגבירים את הסיכון ואת האפשרות שפרטים על התכנית ידלפו ויגיעו לידיעת הק.ג.ב. . הוא דרש לקבוע תאריך לביצוע, ונקב בשני במאי כיום המועדף בעיניו. יום לאחר חג האחד במאי מורגשת תמיד עייפות, ורבים עדיין במצב של שיכרות או בתהליך איטי של התפכחות. העירנות נחלשת ותיפקוד מערכת ההגנה נגד מטוסים נמצא במצב ירוד ביותר. זאת למד מרק מנסיונו, בעת ששירת בחיל האוויר הסובייטי.

בינתיים קיימו חברי הקבוצה הלנינגרדית דיונים וויכוחים, עד שהחליטו לבסוף לפנות לישראל ולבקש חוות דעת לגבי התכנית. מרק אמר לבוטמן שאין זה מעניינה של ממשלת ישראל ואין לצפות שממשלה כלשהי תתמוך בחטיפת מטוס.

מרק נפגש עם סילוה זלמנסון ועם אדוארד קוזניצוב מהקבוצה הריגאית ויחד החליטו שלא לוותר על התכנית. בלי הקבוצה הלנינגרדית לא ניתן היה לרכז קבוצה גדולה של משתתפים, ולכן החליטו לשוב לרעיון המקורי של חטיפת מטוס קטן. סילוה ואדוארד החלו לטפל בארגון קבוצת המשתתפים, ומרק ניגש לבירור הפרטים הקשורים בחטיפת המטוס. בלוח הטיסות מצא מרק את הטיסה השבועית היוצאת מלנינגרד צפונה דרך העיירה פריאוזיורסק, שבקרבת הגבול הפיני. מרק החליט ללמוד פרטים על קו טיסה זה, לאחר שהתברר לו שמשדה-התעופה סמולני שעל-יד לנינגרד, לא ניתן לגנוב מטוס.

מרק העריך שמשך הטיסה מפריאוזיורסק ועד לגבול הפיני אינו עולה על שבע דקות. הוא רכש כרטיס לפריאוזיורסק וטס באותה טיסה כנוסע יחיד. בפריאוזיורסק ירד והמטוס המשיך צפונה. שדה-התעופה במקום היה פרימיטיבי למדי, כולו מכוסה עשב, ללא מגדל פיקוח או מבנים מיוחדים. אל פריאוזיורמק העיר הוא הגיע בצעידיה רגלית, ומשם חזר ברכבת חשמלית ללנינגרד. לאחר שובו התקשר טלפוניית לסילוה בריגה ושוחח עם קוזניצוב. המסר היה ש"החתונה נקבעה ל-15 ביוני", ומכאן שם המבצע "החתונה". הם גם קבעו שקוזניצוב וחברו פיודורוב יטוסו ב-8 בחודש עם מרק לטיסת נסיון נוספת לפריאוזיורסק.

עד היום, לא ברור אם "ההצפנה" היתה יעילה דיה. על כל פנים, כשהגיעו קוזניצוב ופיודורוב ללנינגרד ב-8 בחודש, סיפרו למרק כי חשו שהיו במעקב, אך לדבריהם הצליחו להיפטר מן העוקבים.

מרק קנה שלושה כרטיסים והם עלו למטוס. אחריהם עלו שישה גברתנים. קוזניצוב, "המנוסה" קבע מיד כי מדובר באנשי הק.ג.ב. בפריאוזיורסק ירדו השישה ונעלמו. מרק, קוזניצוב ופיודורוב חזרו ברכבת ללנינגרד.

כבר בחודש מאי חל שינוי ביחס המשפחה של מרק למבצע. בזמן ביקור, שערך אצל אשתו לרגל יום הולדתה, סיפרה לו בהתרגשות כי בדעתה להצטרף אליו. היא ביקשה יום נוסף למחשבה ולשיחה עם הבנות. למחרת הודיעה ששלושתן מצטרפות. וכך הגיע מניין הקבוצה ל-16. הוחלט לקנות 12 כרטיסי טיסה לאלה שיטוסו לפריאוזיורסק, ואילו ארבעה יגיעו לפריאוזיורסק ברכבת ורק שם יצטרפו לטיסה.

התכנית הסופית היתה להשתלט על שני הטייסים לאחר הנחיתה בפריאוזיורסק, להעלות את ארבע הנשים שתגענה ברכבת, להטיס את המטוס בטיסה נמוכה כדי לחמוק מהמכ"ם ולהגיע עד ל-Bala שבשבדיה, בקרבת הגבול עם פינלנד. מרק העריך שלטייסי מטוסי קרב, שעלולים לרדוף אחריהם יהיה קשה להבחין במטוס שינמיך כל-כך עד שכמעט יצמד לצמרות העצים. הוא תיכנן, שבמקרה ויתגלה המטוס, למרות הכל, ומטוסי הקרב ייצרו עמו קשר, הוא יענה שהמטוס נחטף על-ידי שניים הדורשים להטיסו להלסינקי. מרק הניח שבהלסינקי יכינו להם "קבלת פנים", והמטוסים הסובייטים ישובו על עקבותיהם. שאלתי את מרק מתי, לדעתו, נודע לק.ג.ב. על התכנית. הוא אמר לי, שעוד לפני תחילת המשפט אמר לו החוקר, ששירותי הבטחון ידעו על התכנית כבר בראשית מרס 1970, חמישה חודשים לאחר שמרק גילה את הרעיון הנועז לבוטמן. מדובר בימים שבהם היה הדבר עדיין בגדר סוד.

סיפורו של אדוארד קוזניצוב

אדוארד קוזניצוב נולד במוסקבה ב-1939. אביו, סמואיל איסקוביץ גרזון, בנו של רב, עבד כפועל מקצועי במפעל גדול. אמו קוזניצובה, היתה רוסייה. אביו של אדוארד נפטר ב-1941 ואמו גידלה אותו לבדה.

עם התגברות האנטישמיות הרשמית בברית-המועצות, בראשית שנות החמישים, ביקשה האם כי היא ובנה יירשמו בשם נעוריה. וכך, בהגיעו לגיל 16, נרשם שמו בדרכון: אדוארד קוזניצוב. הלאום: רוסי.

אדוארד סיים את לימודי התיכון במוסקבה והמשיך באוניברסיטה בפקולטה לפילוסופיה. הסטודנט הצעיר התחבר לכמה צעירים דיסידנטים, שפירסמו חוברת דיסידנטית מחתרתית. יחד איתם השתתף גם בהפגנות אחדות של מתנגדי המשטר. ב-1961 נאסר אדוארד עם כמה מעמיתיו, שהעלו רעיון מטורף, לדעתו, להתנקש בחיי חרושצ'וב, שמדיניותו עלולה היתה לדעתם לגרום למלחמה. במשפט הכחיש אדוארד את ההאשמות שיוחסו לו, ונראה שלשלטונות לא היו מספיק ראיות נגדו. הם "הסתפקו" בגזר דין "מתון" של שבע שנים במחנות מאסר הידועים בתנאי המחיה הקשים שבהם. לפני שיחררו ב-1968, הספיק "לבלות" זמן-מה בבית-הסוהר ולדימיר, ששמו יצא לשימצה במשטרו הקשה במיוחד. כשהשתחרר נדרש אדוארד לגור בעיירה ליד מוסקבה, שם היה נתון לפיקוח קפדני. היה עליו להתייצב מעת לעת בתחנת המשטרה, והוא נדרש לאישורים מיוחדים כדי לנסוע אל מחוץ לעיירה. בבניין שבו גר אדוארד, התגורר בחור צעיר, שאדוארד היה בטוח שהוא גויס על-ידי הק.ג.ב. כדי שיפקח עליו עין. אדוארד החליט להתיידד איתו, וממנו למד שבק.ג.ב. היו מעוניינים לאסוף עליו חומר מרשיע. באותה תקופה החל אדוארד להתקרב ליהודים שניקרו בדרכו, וב-1969 ניסה להגיש בקשה לקבלת היתר יציאה מברית-המועצות כדי לעלות לישראל. אז כבר הכיר כמה פעילים יהודים ובהם את ויליה סוויצ'ינסקי.

בעת ביקור בלנינגרד הוא נפגש עם פעילים מקומיים, והכיר את הפעילה הריגאית סילווה זלמנסון. הפגישה המקרית הפכה לרומן. אדוארד נשא את סילווה לאשה ועבר להתגורר בריגה, שם עבד כסטטיסטיקאי בבית-חולים לחולי נפש.

דרך סילווה התקרב אדוארד לחוג הפעילים שאליו השתייכה, וב-1969 הגישו בני הזוג בקשה לעלייה. היו אלה ימים של אכזבות קשות למבקשי עלייה. אמנם מאז יוני 1968 ועד סוף המחצית הראשונה של 1969 איפשרו השלטונות את העלייה של מספר פעילים מריגה, אך במחצית השנייה של אותה שנה סירבו להיענות לבקשות והירבו במתן סירובים. בקרב פעילי העלייה גבר הלך הרוח שטען שיש לחפש דרכים להגברת המאבק על זכותם של יהודים לעלות לישראל. באחד הימים הגיע הלל בוטמן, פעיל העלייה מלנינגרד, לביקור פתע בביתם של אדוארד וסילווה. סילווה הכירה אותו ממפגשים קודמים, שהתקיימו בין פעילי העלייה מלנינגרד והריגאים. בוטמן גילה להם בהתרגשות את הרעיון לחטוף מטוס ולהטיסו לשבדיה עם קבוצה גדולה של יהודים. למבצע כזה, הסביר בוטמן, יהיה הזדמנות רחב בכל העולם, והוא ייתן תנופה רבה למאבקם של פעילי העלייה. בוטמן גם סיפר להם על קבוצה די גדולה של פעילים לנינגרדים שהיו מוכנים להשתתף במבצע. אך, לדבריו, הם היו זקוקים למשתתפים נוספים, והיו מעוניינים לצרף גם את הריגאים.

אדוארד וסילווה "נדלקו" לרעיון וקיבלו על עצמם לרכז קבוצה של ריגאים, שיצטרפו למבצע. מאוחר יותר, העלה בוטמן את הרעיון שרצוי לשתף במבצע גם לא-יהודים. בוטמן טען כי בתגובה למבצע שמשותפים אינם רק יהודים, יקשה על השלטונות לפתוח בהסתה אנטישמית. קוזניצוב קיבל על עצמו למצוא מועמדים לא-יהודים. היו לו שני ידידים מהימים שבהם בילה במחנות - פיודורוב ומורז'נקו. פיודורוב, היה דיסידנט מוסקבאי ומורז'נקו, בן לאב אוקראיני ולאם צוענייה, נאסר על קשריו עם דיסידנטים בתקופת לימודיו בבית-הספר לקצינים. שניהם היו בפיקוח הק.ג.ב. וסבלו מהטרדות אין סופיות. כשקוזניצוב פנה אליהם, גילו מיד נכונות להשתתף בנסיון לברוח מברית-המועצות. הם לא ראו לעצמם עתיד כלשהו במדינה שרדפה אותם.

כשהגיעו לריגה, לא היה ידוע להם על ויכוח שפרץ בינתיים בין הפעילים הלנינגרדים בעניין עצם התכנית לחטיפת המטוס. לאדוארד ולעמיתיו בריגה נודע על חילוקי הדעות רק לאחר שהלנינגרדים החליטו שיש לקבל את אישור ממשלת ישראל לקיום המבצע הנועז. הם שלחו, כאמור לעיל, מסר עם תייר יהודי מנורבגיה וביקשו את חוות דעת ממשלת ישראל. את תשובתנו, שאני כזכור ניסחתיה, קיבלו בשיחה טלפונית מוצפנת. מן השיחה הבינו שאין הסכמה לרעיון חטיפת המטוס.

הלנינגרדים קיימו דיון והחליטו לבטל את כל התכנית. תגובה זו הרגיזה מאד את הריגאים, שראו בפנייה לישראל תחבולה שקופה. הריגאים סברו שהלנינגרדים פשוט נבהלו והתחרטו, ולכן פנו לישראל, בידיעה ברורה שממשלת ישראל לא תוכל לאשר את תכנית החטיפה. קוזניצוב היה בטוח שכל הפנייה לממשלת ישראל לא היתה אלא תרגיל.

הפעילים הלנינגרדים, שהגיעו ארצה לאחר שנשפטו וריצו תקופות מאסר וישיבה במחנות, הכחישו בתוקף את הפירוש שנתנו הריגאים לפנייתם לממשלת ישראל. ברבות הימים נתגלה ויכוח זה כעקר, שהרי בכל מקרה היה העניין מסתיים במאסרים, ללא קשר לתשובת ישראל.

קוזניצוב סיפר שהריגאים זעמו על הלנינגרדים על שלא התייעצו איתם בעניין הפנייה לישראל. הריגאים, שעמדו להשתתף יחד עם הלנינגרדים, החליטו שלא לוותר על תכנית הבריחה. לפי הצעת מרק דימשיץ, הם חזרו לנוסחה הראשונה של חטיפת מטוס קטן יותר, שיכיל 12 מקומות ישיבה. גם פיודורוב ומורז'נקו היו מעוניינים להוציא את המבצע אל הפועל. דימשיץ החל לאסוף במרץ את הפרטים הנחוצים, וקוזניצוב ריכז את ההכנות בריגה. בהתקרב מועד הביצוע, נסעו קוזניצוב ופיודורוב ללנינגרד להשלים יחד עם דימשיץ את ההכנות האחרונות.

בעודי משוחח עם קוזניצוב ודולה ממנו פרטים על המבצע, לא יכולתי שלא להציג לו את השאלה הבאה: הייתכן שהצליחו להסתיר את התכנית מעיניו הפקוחות של הק.ג.ב. ? הרי קוזניצוב, מורז'נקו ופיודורוב עברו "בית-ספר" של פעילות מחתרית ו"בית-ספר גבוה" של החיים במחנות ובבתי-סוהר, האם יכלו להניח שהק.ג.ב. אינו יודע דבר על התכנית, אם לא בשלמותה הרי לפחות פרטים רבים אודותיה? השלושה, לאחר שחרורם ממאסר היו, ללא ספק, תחת פיקוח מסוים של הק.ג.ב., והוא הדין גם לגבי הפעילים הריגאים. עשרות פעילים בלנינגרד ובריגה ידעו על התכנית, וקשה היה להניח שלא היו דליפות. הזכרתי לקוזניצוב שני פרטים ששמעתי מדימשיץ וגם ממנו עצמו: כשהשלושה נסעו מריגה ללנינגרד, הם חשו שעוקבים אחריהם, ולדעתם רק בלנינגרד הצליחו להשתחרר מהמעקב. כאשר נסעו לטיסת בדיקה לפריאוזיורסק, היו במטוס שישה גברתנים. קוזניצוב ועמיתיו טענו לאחר-מכן שהיו אלה, ללא כל ספק, אנשי הק.ג.ב. אם-כן, שאלתי, מדוע לא הסתלקו מן המבצע? על כך נתן לי קוזניצוב הסבר דומה לזה שקיבלתי מדימשיץ. הוא וחבריו הריגאים ראו בתכנית לא רק נסיון נועז להגיע לישראל. הם ראו בה מבצע שיזכה להד גדול מאוד ברחבי העולם, יגביר וירחיב את המאבק על חופש העלייה. מן ההתחלה, אמר קוזניצוב, לא היו לו אשליות והוא ידע שיהיה זה בלתי אפשרי להכין מבצע בהשתתפות מספר רב של אנשים מבלי שמישהו ידליף על כך לק.ג.ב., אבל כאשר הוחלט בלנינגרד ובריגה להתחיל בהכנות, היה ברור לו שאין נסיגה. הוא חשב, שאם הכל יילך כשורה והק.ג.ב. לא יתפוש אותם לפני הביצוע - מה טוב. אך אם לק.ג.ב. נודע כבר על התכנית, לא היה טעם לסגת, כי ממילא כולם היו נאסרים, איש איש בביתו, ומובאים למשפט. במקרה כזה, הוסיף קוזניצוב, לא היה טעם לכל הסבל שעלול היה להיות מנת חלקם, שהרי הק.ג.ב. היה משתדל שהפרשה תטופל בשקט יחסי ובכך יימנע האפקט ההסברתי המרשים שאליו התכוונו המתכננים.

שאלתי את קוזניצוב מדוע אם-כן לא פרשו פיודורוב ומורז'נקו, כאשר נוכחו לדעת שהק.ג.ב. יודע כנראה יותר מדי. הרי שני אלה לא נאבקו למען עלייה חופשית, ולא זו היתה העילה לוצטרפותם למבצע? קוזניצוב השיב, ששני עמיתיו

הדיסידנטים חשבו כמותו, שאם בק.ג.ב. גילו את הכוונות של מתכנני החטיפה, הם היו נאסרים ונשפטים גם לו וויתרו על השתתפותם ברגע האחרון. במקרה כזה, גורלם בבתי-הסוהר היה מר, כי בעולם החופשי איש לא היה מרים את קולו למענם. הוספתי ושאלתי את קוזניצוב מדוע לדעתו נגזר עליו גזר דין מוות בנוסף לדימשיץ. דימשיץ, יוזם המבצע, היה טייס בחיל האוויר, ובלעדיו איש לא היה חושב על חטיפת מטוס. אך מדוע מכל הקבוצה נבחר דווקא קוזניצוב כפושע הראשי? לדעת קוזניצוב, השלטונות חששו שאם יגזרו גזר דין מוות רק על יהודי, תקום צעקה בעולם החופשי שמדובר בצעד אנטישמי מובהק. מאחר וקוזניצוב נחשב לדיסידנט רוסי, "זכה" גם הוא לגזר דין מוות, לצורך האיזון ההסברתי. את השיחה איתי סיים קוזניצוב בשני סיפורי קינוח. במשך השנים, אמר, הוא למד פרטים רבים על הרקע למשפט לנינגרד. ב-1970 כיהן טולסטיקוב כמזכיר ראשון של המפלגה בלנינגרד, תפקיד שנחשב לאחת המשרות הבכירות בהנהגת המפלגה הקומוניסטית בברית-המועצות. טולסטיקוב היה גם חבר בפוליטבירו, המוסד השליט במדינה. הוא היה ידוע כתומך בקו קשוח וקיצוני של המפלגה, והוא זה שדרש להטיל עונשים כבדים לנאשמים בנסיון חטיפת המטוס, לאמור, עונש מוות לכמה מן הנאשמים. טולסטיקוב טען שיש להנחית מכה ניצחת על "הלאומנים היהודים הציונים", וכך לבלום את "המגיפה" הציונית המתפשטת. גל המחאות נגד משפט לנינגרד ונגד גזרי דין המוות שנגזרו על שניים מנאשמינו, הפתיע בעוצמתו את ההנהגה הסובייטית. תחת לחץ דעת הקהל המערבית, נאלצו לחזור בהם מעונש המוות. באותם ימים הגיעו דווקא מושינגטון רמזים וידעיות על כוונות התפייסות. טולסטיקוב, סיפר קוזניצוב, שוחרר מתפקידו הרם ונשלח כשגריר לסין, כשהיחסים בינה לבין ברית-המועצות היו בשפל. הסיפור השני סיקרן אותי מאוד. קוזניצוב תיאר פגישה עם גנרל-מאיר של הק.ג.ב., שאיתו נפגש כאשר הגיע למוסקבה לפגישה הפרידה מסילוה זלמנסון, ששוחררה במפתיע מן המחנה. הגנרל טען שכל הטיפול בפרשת הנסיון לחטוף את המטוס היה משגה אחד גדול. פרסום המשפט ופסקי הדין החמורים, גרמו נזק רב לתדמית של ברית-המועצות במערב, ויצרו אווירה של אהדה דווקא לנאשמים. מוטב היה, אמר הגנרל לקוזניצוב, לאפשר לקושרים לחטוף את המטוס. חלק קטן מן הציבור במערב היה אולי אוהד את החוטפים, אך רוב רובו של הציבור היה מגנה את עצם מעשה חטיפת המטוס, מעשה שנחשב לפשע בכל העולם.